

ной правоприменительной практике / В. Абдрашитова // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 71-74.

3. Протокол № 1 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод : подписан в г. Париже 20.03.1952 г. (с изм. и доп. от 11.05.1994 г.) // СЗ РФ. – 2001. – № 2. – Ст. 163.

4. Годика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії і практики : монографія / Ю.М. Годика. – Х. : Факт, 2000. – 608 с.

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. – К. : Укр. правнича фундація ; вид-во «Право», 1995. – 40 с.

6. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навч.] / В.О. Боняк, В.А. Завгородній, А.В. Самотуга, Л.А.

Філяніна. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 296 с.

7. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008. – 416 с.

8. Авакьян С.А. Конституция России: природа, эволюция, современность / С.А. Авакьян. – 2-е изд. – М. : РЮИД, «Саашко», 2000. – 426 с.

9. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.) // Известия ЦИК СССР и ВЦИК. – 1936. – № 283.

10. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята ВС СССР 7 октября 1977 г.) // Ведомости ВС СССР. – 1977. – № 41. – Ст. 617.

УДК 349.3

Л. Малюга,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ»

Метою даного дослідження є розкриття юридичної дефініції «соціальний захист дітей-інвалідів». Актуальність обраної теми дослідження пояснюється тим, що сьогодні кількість осіб з інвалідністю неухильно зростає, що потребує від держави вжиття необхідних заходів з метою забезпечення їм гідного та повноцінного життя, створення умов для самореалізації на рівні з іншими громадянами. Вирішення цих завдань ускладнюється відсутністю чітко сформульованого понятійного апарату у сфері соціального захисту, у тому числі й у царині соціального захисту інвалідів, і особливо дітей-інвалідів. Проведення дослідження за обраним напрямком дозволить розкрити зміст категорії «соціальний захист дітей-ін-

валідів», що сприятиме уніфікації термінології у сфері соціального захисту. Під час здійснення даного наукового пошуку передбачається окреслити основні підходи до трактування поняття «соціальний захист», визначити співвідношення категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», запропонувати юридичну інтерпретацію терміну «соціальний захист дітей-інвалідів».

Проблеми соціального захисту інвалідів були предметами досліджень багатьох науковців. Зокрема, різним аспектам соціального захисту цієї категорії осіб присвятили свої наукові роботи Н.Б. Болотіна, І.Б. Іванова, Н.Я. Лапка, В.С. Маринець, Д.П. Мельничук, В.А. Красномовець, І.Г. Козуб,

О.Т. Панасюк, В.О. Сачок, В.С. Тарасенко, О.Г. Чутчева, Л.П. Шумна та інші дослідники. Проте сьогодні в науці бракує окремого дослідження, присвяченого з'ясуванню змісту поняття «соціальний захист дітей-інвалідів», що вказує на новизну та доцільність даного дослідження.

Однією із важливих проблем розвитку Української держави, пов'язаних з пошуком напрямків подолання кризових явищ життя, є вирішення проблем розвитку соціального захисту інвалідів. Останнім часом суспільство багато уваги приділяє проблемам даної категорії осіб. Такий інтерес продиктований, насамперед, тим, що сьогодні в Україні спостерігається тенденція збільшення кількості інвалідів. Так, за даними Міністерства соціальної політики України станом на 2010 рік офіційно зареєстровано більш ніж 2,6 мільйона інвалідів, і цей показник постійно зростає. Зважаючи на значну кількість осіб з інвалідністю, проблема їх соціального захисту досі залишається одним із визначальних завдань державної соціальної політики в Україні, і тому його вирішення повинне ґрунтуватися на новітніх науково-обґрунтованих підходах із врахуванням результатів правових досліджень. Однак дослідження питання соціального захисту інвалідів неможливе без визначення понятійного апарату. Тому в контексті даного дослідження слід з'ясувати зміст понять «соціальний захист» та «соціальний захист інвалідів».

Слід зазначити, що вперше у вітчизняному законодавстві категорію «соціальний захист» було використано законодавцем у Законі УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 року, і в останні два десятиріччя вона стала однією з тих, що найбільш часто вживається в офіційних документах, наукових публікаціях та громадських дискусіях [1, с. 249]. Зокрема, Конституція України закріпила право на соціальний захист як одне з основних соціальних конституційних прав. Відповідно до статті 46 Основного Закону це право включає

право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Проте законодавчо закріпленого визначення поняття «соціальний захист» ні в Конституції України, ні в інших нормативно-правових актах немає. Не досягнуто однастайності з даного питання також серед дослідників, що призводить до вільного трактування поняття «соціальний захист».

В літературі зустрічаються різноманітні підходи до визначення соціального захисту. Так, І.С. Ярошенко зазначає, що соціальний захист – це діяльність держави, яка здійснюється в рамках державного управління і спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя й закріплена у системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються при задоволенні потреб особи в належному матеріальному забезпеченні із спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї, у випадках, передбачених законодавством, у розмірі, не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [2]. На переконання Н.М. Внукової, соціальний захист – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливих верств населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення [3, с. 8].

М.Ф. Головатий і М.Б. Панасик розглядають соціальний захист як систему принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпе-

чують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення [4, с. 401]. Н.В. Хом'як під соціальним захистом розуміє комплекс заходів, що захищають від економічної та соціальної деградації внаслідок економічної кризи, зниження доходів, хвороб, професійного захворювання, старіння, безробіття, екологічної загрози тощо [5, с. 8]. І.М. Сирота зазначає, що термін «соціальний захист» являє собою одну із функцій держави та означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних, найменш захищених громадян [6, с. 10].

В.Ш. Шайхатдінов вважає, що «соціальний захист» – це сукупність суспільних відносин, які складаються між громадянами, з одного боку, та органами держави, місцевого самоврядування, організаціями, з іншого боку, з приводу надання громадянам за рахунок соціальних фондів, бюджетних засобів, медичної допомоги, пенсій, допомог та інших видів забезпечення при настанні життєвих обставин, які спричиняють втрату або зниження доходів, підвищення витрат, малозабезпеченість, бідність [7, с. 5].

Проаналізувавши запропоновані в літературі трактування поняття «соціальний захист», можна дійти висновку про існування двох підходів визначення досліджуваного поняття – широкого та вузького. В широкому розумінні соціальний захист – це система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів у державі щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків. Вузький підхід полягає у тому, що соціальний захист становить безпосередньо соціально-захисну діяльність держави, метою якої є убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків [8, с. 26].

Аналіз спеціальної юридичної літератури свідчить про відсутність і доктринального визначення вказаного поняття, що призводить до ототожнення різних за своїм змістом категорій, термінів і довільного трактування понять.

Однак більшість науковців розрізняють все-таки поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» та розуміють перше з них як більш широке за сутністю та змістом. На нашу думку, ототожнення цих понять є недоцільним, бо вони опосередковують дещо відмінні між собою суспільні явища, що співвідносяться як частина і ціле.

Слід зазначити, що право на соціальний захист має кожна людина, проте особливої уваги з боку держави потребує найбільш незахищена категорія осіб – інваліди. У нашій країні передбачено досить різноманітні форми та види соціальної підтримки слабозахищених категорій громадян. Це низка пільг з оподаткування, соціальне обслуговування, фінансування заходів соціальної спрямованості, зокрема виплати допомоги неповним та багатодітним сім'ям, інвалідам, особам похилого віку, а також різноманітних соціальних програм у сфері виховання, освіти, лікування, оздоровлення та спорту тощо [9, с. 188]. Одразу ж відзначимо, що інвалідність – це «соціальний ризик, який внаслідок стійких розладів функцій організму спричиняє обмеження життєдіяльності, що є підставою для виникнення правовідносин з реабілітації інвалідів як виду соціально-забезпечувальних правовідносин в силу обов'язків держави утримувати, захищати і піклуватися про інвалідів» [10, с. 6]. Виходячи з багатогранності видів соціального захисту інвалідів в науці, під даною категорією розуміють систему здійснюваних державою організаційних, юридичних, економічних, фінансових, соціальних заходів, направлених на задоволення потреб зазначеної категорії осіб у відновленні та підтримці здоров'я, матеріальному забезпеченні, самореалізації, безперешкодному доступі до об'єктів соціальної інфраструктури тощо [11, с. 259-260].

За змістом Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» соціальний захист інвалідів є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей ін-

валідів нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні догляду (ст. 4) [12]. В Модельному законі про соціальний захист інвалідів зазначається, що соціальний захист інвалідів – це система гарантованих державою економічних, правових заходів і заходів соціальної підтримки, що забезпечують інвалідам умови для подолання, заміщення (компенсацію) обмежень життєдіяльності і спрямованих на створення їм рівних з іншими громадянами можливостей участі в житті суспільства (ст. 2) [13].

Наведені законодавчі трактування категорії «соціальний захист інвалідів» дають підстави для висновку про існування двох підходів до її інтерпретації. Так, відповідно до першого широкого підходу під зазначеним вище поняттям слід розуміти сукупність гарантованих та реалізованих державою економічних, соціальних, правових заходів, які спрямовані на забезпечення нормальної життєдіяльності осіб з інвалідністю. Зміст вузького підходу щодо визначення «соціального захисту інвалідів» полягає у тому, що це безпосередня діяльність держави в особі відповідних органів, спрямована на забезпечення гідного життя інвалідів шляхом надання певних соціальних благ (грошові виплати, медична допомога, соціальне обслуговування, лікарські засоби, виробни медичного призначення, технічні засоби пересування, технічні засоби реабілітації тощо) у визначених законодавством обсягах.

Отже, поняття «соціальний захист» та «соціальний захист інвалідів» співвідносяться як частина і ціле. Соціальний захист інвалідів виступає складовою системи соціального захисту населення, який полягає у забезпеченні гідного життя інвалідів шляхом надання певних соціальних благ (грошові виплати, медична допомога, соціальне обслуговування, лікарські засоби, виробни ме-

дичного призначення, технічні засоби пересування, технічні засоби реабілітації тощо) у визначених законодавством обсягах та є одним із ключових завдань соціальної держави.

Переходячи до визначення поняття «соціальний захист дітей-інвалідів», спочатку вкажемо, що дитиною-інвалідом є дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»). В.С.Тарасенко в своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує необхідність використання у законодавстві України замість поняття «дитина-інвалід» поняття «дитина з обмеженими можливостями», яку визначає як дитину зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності, порушення в розвитку, труднощі в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками, яка потребує особливої турботи та першочергового забезпечення необхідною соціальною допомогою і захистом [14, с. 6].

Однак, ми не згодні із такою заміною, оскільки родове поняття «інвалід», яке саме по суті і пропонує замінити дослідниця, є більш вдалим та точним, що доводиться нами. Зокрема, поняття «інвалід» є найбільш точним для визначення людини з фізичними чи розумовими вадами, що дає змогу охопити усіх осіб, які мають «нетипові ознаки» будь-то фізичного або розумового плану. Стосовно трактування даного поняття, то прийнятним вважаємо визначення, викладене у Законах України «Про основи захищеності інвалідів в Україні» і «Про реабілітацію інвалідів в Україні», які передбачають, що інвалід – це особа зі стійким розладом функцій

організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Дане поняття слід визнати уніфікованим та таким, що в повній мірі розкриває суть дефініції «інвалід». Звідси і термін «дитина-інвалід», як складове поняття «інвалід», не потребує заміни через достатність його змістовного навантаження.

В.С. Тарасенко пропонує соціальний захист дітей-інвалідів розуміти як систему гарантованих державою економічних, соціальних та правових заходів, що забезпечують дітям з обмеженими можливостями умови для подолання та компенсації існуючих у них обмежень шляхом надання необхідної допомоги, матеріального обслуговування, соціально-побутового, медичного забезпечення, та створюють умови для отримання ними освіти, професійної підготовки, забезпечення зайнятості, з метою створення рівних можливостей у суспільному житті з іншими громадянами [14, с. 8]. Не можемо цілком підтримати дане визначення, по-перше, оскільки не згодні із поняттям «рівні можливості», яке є досить спірним в науці права (це не є темою даного дослідження, тому не будемо в нього вдаватися, зазначимо лише, що створення рівних можливостей, як вже неодноразово доводилося в теорії права, є фікцією, умовним позначенням напряду дій соціальної спрямованості, яка, втім, не є можливою для досягнення); по-друге, мусимо поставити під сумнів вживане у визначенні дослідниці поняття «гарантованих державою», оскільки досить переконливо таку гарантованість розкриває в своїй науковій роботі М.І. Іншин [див: 15]; по-третє, як вже ми зазначили, не підтримуємо заміну терміну «інваліди» на «з обмеженими можливостями». Щодо інших ознак, то в цілому їх можна підтримати. Водночас пропонуємо дещо пом'якшити визначення соціального захисту дітей-інвалідів із тим, щоб воно

відповідало реальним суспільним відносинам.

Відтак, аналіз чинного законодавства України та сучасної спеціальної юридичної літератури дає автору статті підстави констатувати, що соціальний захист дітей-інвалідів виступає складовою системи соціального захисту інвалідів, який полягає у забезпеченні гідного життя дітей-інвалідів, а також їхню соціалізацію шляхом надання певних соціальних благ (грошові виплати, медична допомога, соціальне обслуговування, лікарські засоби, вироби медичного призначення, технічні засоби пересування, технічні засоби реабілітації, допомога різного характеру у пристосуванні до навколишнього середовища тощо) у визначених законодавством обсягах, та є одним із ключових завдань соціальної держави.

Ключові слова: соціальний захист, соціальний захист інвалідів, особи з обмеженими можливостями, інвалід, дитина-інвалід.

Стаття присвячена визначенню терміна «соціальний захист дітей-інвалідів» через послідовне розкриття сутності та змісту понять «соціальний захист», «соціальний захист інвалідів» та з'ясування існуючих підходів до їх юридичної інтерпретації.

Стаття посвячена определению термина «социальная защита детей-инвалидов» посредством последовательного раскрытия сущности и содержания понятий «социальная защита», «социальная защита инвалидов» и выяснения существующих подходов к их юридической интерпретации.

The article is devoted to the definition of the term «social protection of disabled children» through consistent disclosure of the nature and content of the concepts of «social security», «social security disabled» and the clarification of the existing approaches to their legal interpretation.

Література

1. Баранник Л.Б. «Соціальне благо» як ключова категорія соціального захисту населення: теорія та реальність / Л.Б. Баранник // Наукові записки Національного Університету «Острозька академія»: Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 16. – С. 249–255.
2. Ярошенко І.С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І.С. Ярошенко ; Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. – К., 2006. – 18 с. / [Електронний ресурс] : Веб-сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
3. Внукова Н.М. Соціальне страхування. Конспект лекцій для студентів спеціальностей 7.050104, 7.050105 усіх форм навчання / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – Харків : Видавництво ХДЕУ, 2004. – 216 с.
4. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота : Термінологічно-понятійний словник / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасик – К. : МАУП, – 2005. – 560 с.
5. Хом'як Н.В. Формування системи соціального захисту сільського населення в радіоактивних забруднених районах : автореферат дисертації кандидата економічних наук : спеціальність 08.09.03 – праця, зарплата і рівень життя / Н.В. Хом'як /. – К. : УААН, Інститут аграрної економіки. – 1996. – 17 с.
6. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине / И.М. Сирота. – Х. : «Одиссей». – 2004. – 384 с.
7. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения РФ : учебное пособие / В.Ш. Шайхатдинов. – Екатеринбург : УрАГС, 1996. – 145 с.
8. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту : становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 381 с.
9. Соболев Є.Ю. Концептуальні підходи до співвідношення понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» у контексті реалізації державної політики щодо захисту інвалідів / Є.Ю. Соболев // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : Збірник наукових праць. – 2012. – № 1. – С. 187–191.
10. Шумна Л.П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л.П. Шумна; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с.
11. Куца А.М. Поняття і елементи механізму адміністративно-правового регулювання соціального захисту інвалідів / А.М. Куца // Митна справа. – 2011. – № 1 (73). – Ч. 2. – С. 259–264.
12. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
13. Модельний закон о социальной защите инвалидов, принятый на тридцатом первом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 31-19 от 25 ноября 2008 года) / [Електронний ресурс] : Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_k81.
14. Тарасенко В.С. Правове забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05/Тарасенко Вікторія Сергіївна ; Одеська національна юридична академія. – О., 2005. – 18 с.
15. Ишин М.И. Правове регулювання отримання соціальної допомоги дітьми-інвалідами / М.І.Ишин // Актуальные проблемы права: теория и практика. Сборник научных трудов. – № 27. – 652 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jlaw.snu.edu.ua/editions/?lid=39>.

